

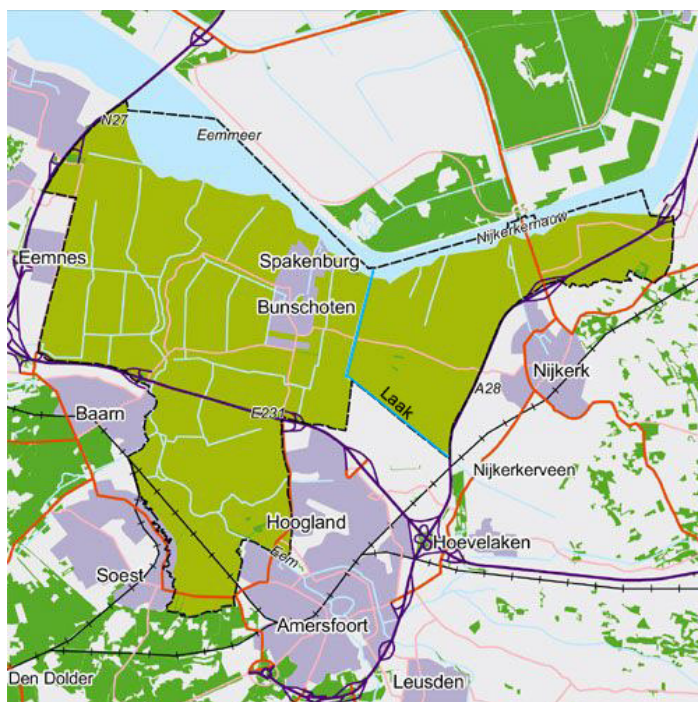
5.4 Cultuurhistorische verkenning

Er is een cultuurhistorische verkenning naar de aanwezige cultuurhistorische waarden in het projectgebied uitgevoerd om eventuele randvoorwaarden voor het ontwerp vanuit dit perspectief in beeld te brengen. Cultuurhistorie is de verzamelnaam voor alle sporen (in het landschap) uit het verleden die verwijzen naar menselijke activiteit. Cultuurhistorie is onder te verdelen in drie categorieën:

- De eerste categorie bestaat uit *historisch geografische en landschappelijke waarden*. Dit zijn zichtbare elementen in het landschap zoals deze in de loop van vele eeuwen door mensen zijn gevormd.
- De tweede categorie wordt gevormd door de *archeologische waarden*. Hieronder vallen de sporen uit het verleden die zich onder de grond bevinden.
- De *historisch bouwkundige waarden* vormen de derde categorie. Dit zijn oude gebouwen en hieronder vallen ook gebouwen met een monumentale status.

Ontstaansgeschiedenis projectgebied

De Laak ligt op de grens van het cultuurhistorisch deelgebied Eemland. Het gebied Arkemheen-Eemland (zie onderstaande afbeelding 2) is bovendien door het Rijk aangewezen als nationaal landschap.

Afbeelding 3: Landschap Arkemheen-Eemland (licht groen)

De extreme openheid, het verkavelingspatroon en veenweidekarakter worden door het Rijk in de Nota Ruimte omschreven als de drie belangrijkste kernkwaliteiten van het gebied Arkemheen-Eemland. Arkemheen-Eemland is een van de kleinste nationale landschappen van Nederland en ligt voor een deel in Utrecht (Eemland) en voor het andere deel in Gelderland (Arkemheen). Het gehele natuurgebied is tevens een inundatiegebied. Bij (dreigende) wateroverlast kan het gebied onder water worden gezet. Dit is zelfs wenselijk voor de natuur in het gebied. Het gebied is bovendien onderdeel van de Grebbelinie. De Grebbelinie is een waterlinie en ligt als een lang lint door het landschap van Rhenen tot aan Spakenburg/Randmeren. Het is een gebied waar aan de hand van cultuurhistorische elementen in het

landschap (dijken, waterwerken, forten etc) de geschiedenis (de strijd tegen het water én het gebruik van het water om aanvallen uit het oosten te weren) goed zichtbaar is.

Tussen het Eemland en Arkemheen liggen Spakenburg en Bunschoten. Ooit waren dit twee afzonderlijke plaatsen, nu zijn ze aaneengegroeid.

In de laatste ijstijd is een dik pakket zand als een deken neergelegd over het bestaande landschap in het projectgebied. Plaatselijk komen dekzandruggen in het gebied voor. Zo is er ten oosten van Bunschoten nog een dekzandrug te vinden. In de laatste 10.000 jaar, gedurende het Holoceen, vindt er op grote schaal veengroei plaats. Langs de Eem zijn vanuit de voormalige Zuiderzee jonge zeekleigonden afgezet. Bij het doorbreken van de dijken van de Zuiderzee zijn tijdens overstromingen herhaaldelijk kleilaagjes op het veen afgezet. Door de cultivatie van het veen daalde het maaiveld door inklinking en oxidatie. Het land werd hierdoor te nat voor landbouw en veel boeren gingen in de late Middeleeuwen over op veeteelt. Deze ontwikkelingen resulteerde in het karakteristieke veenweidelandschap zoals we dat tegenwoordig nog kennen.

Eemland is een agrarisch gebied dat een grote leegte uitstraalt door het nagenoeg ontbreken van huizen en bomen. Deze openheid in het gebied is het resultaat van de eeuwenlange strijd tegen het zeewater. Het overstromingsgebied van de voormalige Zuiderzee liep van de Utrechtse Heuvelrug tot voorbij Harderwijk. Om aan de invloed van de zee te ontkomen, vestigden de mensen zich op hogere plekken in het gebied. Zo is bijvoorbeeld het vestingstadje Bunschoten ontstaan. Vanaf omstreeks 1250 tot ver in de zeventiende eeuw is het gebied stapsgewijs bedijkt en ontgonnen in lange stroken. Dit heeft in Eemland een strak, rechtlijnig kavelpatroon (stroken/slagenverkaveling) opgeleverd dat nog steeds herkenbaar is. Ook de polder Arkemheen (ten oosten van de Laak) heeft haar oorspronkelijke patronen behouden. Er is hier zelfs nog nooit een ruilverkaveling uitgevoerd (*Bron: Nationale Landschappen (<http://www.arkemheen-eemland.nl>)*).

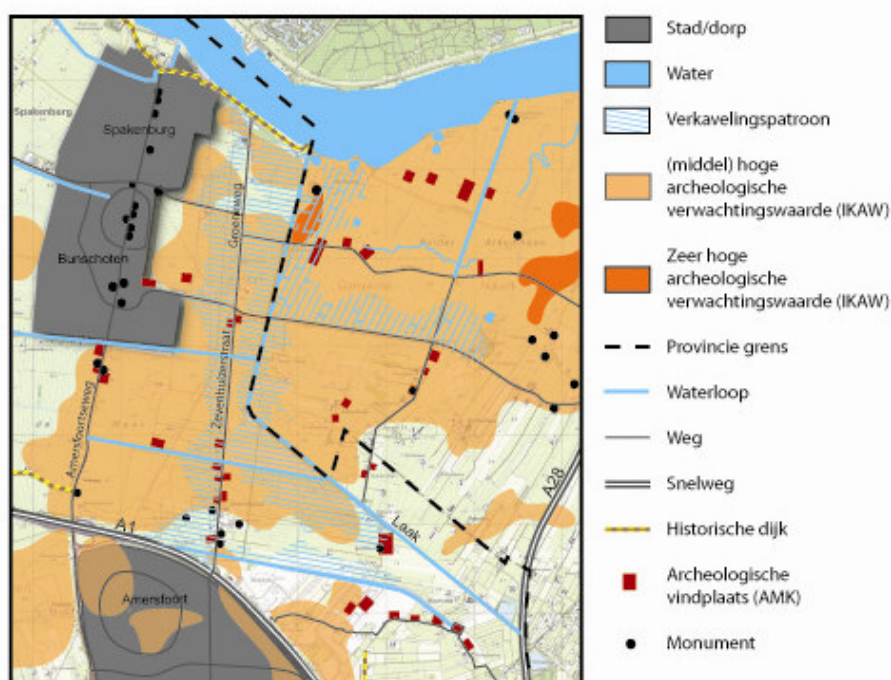
Relevante bevindingen

Voor deze verkenning is de Archeologische Monumenten Kaart (AMK)¹ geanalyseerd. De gebieden waar belangrijke resten zijn gevonden en/of waar wettelijk beschermde monumenten staan, worden op de AMK aangemerkt als “terrein met (zeer) hoge waarde”. Deze kaart (of elementen hieruit) wordt vaak gebruikt voor de (digitale) Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van elke provincie. Daarnaast is de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)² bestudeerd. De IKAW is ontwikkeld omdat onze kennis over het feitelijk voorkomen van archeologische waarden in de bodem beperkt is en omdat de AMK slechts een flauwe afspiegeling van ons bodemarchief is. De IKAW geeft daarom de trefkans voor nog meer vindplaatsen en resten aan. Een lage waarde op de IKAW betekent dus niet dat er per definitie geen resten in de bodem zitten. Ook gegevens van de IKAW worden vaak voor de CHW van provincies gebruikt. Op de CHW komen hier (samen met verwachtingswaarde zoals bijvoorbeeld berekend door archeologisch adviesbureau RAAP) archeologische verwachtingswaarden uit voort. Naast de diverse kaarten is ook het boek “tastbare tijd, Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht”, bestudeerd.

¹ AMK bevat een overzicht van belangrijke archeologische terreinen (vindplaatsen) in Nederland. De terreinen zijn beoordeeld op verschillende criteria en op grond daarvan zijn de terreinen ingedeeld in categorieën met archeologische waarde, hoge archeologische waarde en zeer hoge archeologische waarde. De AMK is in samenwerking met de verschillende provincies en gemeentelijke archeologen ontwikkeld.

² IKAW geeft voor heel Nederland inclusief de bodems van grote wateren en het Nederlandse deel van de Noordzee de kans op het aantreffen van archeologische resten bij werkzaamheden in bodems aan. Die trefkans is aangegeven met vier categorieën: een hoge, matige, lage en zeer lage trefkans.

De Laak ligt op de grens van de twee provincies Utrecht en Gelderland. Voor het samenstellen van de CHW kent elke provincie haar eigen waarden aan een archeologische vondst en/of cultuurhistorisch landschapselement toe. Het is hierdoor mogelijk dat hetzelfde landschapstype, met dezelfde ontstaansgeschiedenis en opbouw en dus met dezelfde cultuurhistorische waarde, door verschillende provincies verschillend wordt gewaardeerd. Omdat de Laak op de grens van twee provincies ligt kan het dus voorkomen dat aan weerszijden van de waterloop verschillende waarden worden gevonden. In onderstaande afbeelding 3 zijn de hieronder per Provincie beschreven cultuurhistorische waarden weergegeven.

Afbeelding 4: CHW provincie Gelderland en provincie Utrecht

Provincie Utrecht

Historisch geografische en landschappelijke waarden

Kenmerkend voor Eemland (Gebied ten westen van de Laak) is de stroken- of slagenverkaveling. De Groeneweg en de Zevenhuizerstraat zijn nog duidelijk herkenbaar als de ontginningsbasis. Ook de Kalveensewetering (waterloop ten zuiden van de Laak) is een ontginningsbasis. De kavels staan loodrecht op de ontginningsbasis en lopen van west naar oost.

De Oostdijk, de Lodijk en de Duisterweg zijn historische dijken. Aan de noordzijde grenst de Laak aan de Oostdijk.

Archeologische waarden

Hel gebied ten westen van de Laak is een gebied met middelhoge archeologische verwachtingswaarden. Voor dergelijke gebieden geldt een speciaal beleid. De waarden dienen behouden te blijven en veilig gesteld te worden. In het gebied bevinden zich veel archeologische vindplaatsen. De archeologische resten die zijn gevonden zijn veelal gebruiksvoorwerpen van vroegere bewoners. De plekken met een hoge tot zeer hoge archeologische waarde en de archeologische vindplaatsen, die beschermd zijn op grond van de Monumentenwet 1988 liggen echter niet langs de Laak.

Historisch bouwkundige waarden

Spakenburg en Bunschoten zijn dorpen met een historische kern en beschermd dorps-/stadsgezicht. Dit betekent dat voor deze delen van de dorpen een speciaal beleid geldt. Deze gebieden moeten veilig worden gesteld.

Langs de Amersfoortseweg zijn veel (rijks) monumenten te vinden. Dit zijn voornamelijk oude woningen en agrarische gebouwen. Aan het meest zuidelijke deel van de ontginningsbasis, de Zevenhuizerweg, is een historisch boerderijlint gelegen. Diverse boerderijen zijn aangewezen als monumenten (Bon: Cultuur Historische Waarden kaart provincie Utrecht (<http://www.provincie-utrecht.nl/chat>))

Provincie Gelderland

Historisch geografische en landschappelijke waarden

Polder Arkemheen (gebied ten oosten van de Laak) is vooral zo bijzonder omdat er nooit ruilverkaveling heeft plaats gevonden. De oorspronkelijke verkavelingstructuur is hier daarom nog aanwezig. Het verkavelingspatroon is minder rechtlijnig en geometrisch dan het patroon ten westen van de Laak, in de provincie Utrecht. Grenzend aan de Laak zien we stroken en blokken die van noord naar zuid lopen. Verder naar het oosten (richting Nijkerk) zijn nog slenken (kromme sloten) als overblijfselen van de getijdenstromingen van de Zuiderzee zichtbaar. Aan de binnenzijde van de voormalige zeedijk liggen kolken en rietmoerassen, ontstaan door dijkdoorbraken. Waar de Laak stopt, bij de Oostdijk/Zeedijk is bijvoorbeeld ook een kolk te vinden.

Archeologische waarden

Ten oosten van de Laak is klein gebied gelegen met hoge archeologische verwachtingswaarde (met agrarische functie). Verder bevat het grootste deel van het gebied middelhoge tot lage verwachtingswaarden. Er zijn ook diverse archeologische vindplaatsen in het gebied met hoge tot zeer hoge waarden.

Historisch bouwkundige waarden

In dit gebied bevinden zich meerdere (rijks) monumenten, die echter niet in directe nabijheid van de Laak zijn gesitueerd.

Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei (SVG)

SVG is een organisatie, waarin gemeenten, waterschap, bedrijfsleven en belangenorganisaties in de Gelderse Vallei samenwerken op het terrein van landbouw, natuur, milieu, water, recreatie, economie en leefbaarheid. Het Programmabureau Vallei is een onderdeel van de SVG. Het programmabureau is het aanspreekpunt voor projecten op het terrein van plattelandsvernieuwing in de Gelderse Vallei en Eemland. In de afstemming van de plannen voor de Laak met het Programmabureau is aangegeven dat er vanuit cultuurhistorisch en landschappelijk oogpunt waarde wordt gehecht aan het handhaven van de bestaande ligging en loop van de Laak, die wordt gekenmerkt door strakke oeverlijnen met kleine slingeringen.

Conclusie en consequenties voor het ontwerp vanuit cultuurhistorische waarden

In de directe omgeving van de Laak bevinden zich geen monumenten. Het dichtstbijzijnde monument, de hofstede "De Pol" aan de oostzijde van de Laak ter hoogte van km 0,25 m ligt op circa 100 m uit de Laak. Er is geen effect te verwachten op dit monument.

Verder is geen sprake van archeologische vindplaatsen of plaatsen met een hoge archeologische waarde. Hiervan gaat geen invloed uit op de verdere uitwerking van het ontwerp.

Wel wordt waarde gehecht aan handhaving van de strakke oeverlijnen met kleine slingeringen in het verloop van de Laak en de bestaande slotenpatronen in de achterliggende polders.